

Szemelvények az ukrán–magyar és magyar–ukrán kétnyelvűség- és kölcsönszókutatás XX. századi történetéből

BÁRÁNY ERZSÉBET

főiskolai docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék
Nyíregyházi Egyetem, Ukrán Nyelv és Kultúra Intézeti Tanszék

GAZDAG VILMOS

főiskolai docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék

Abstract: Within the framework of this paper, we will try to give a broad outline of the history of the literature on the Ukrainian-Hungarian and Hungarian-Ukrainian bilingual situation in Transcarpathia and the results of the interlanguage research that has become established in the wake of this situation. It is important to emphasize that within the framework of this kind of writing we have tried to select only the most important research results, and thus to outline the trends that have determined the history of research on this topic in the 20th century. In any case, we can conclude that there is a rich literature on Ukrainian-Hungarian and Hungarian-Ukrainian language relations and the study of language interference. Many studies and monographs have been published, most of them in the second half of the 20th century. It is also evident that in the period under review, the attention of linguists was primarily oriented towards dialects.

Keywords: 20th century research history, Ukrainian-Hungarian; Hungarian-Ukrainian; bilingualism; loanword research.

1. Az ukrán–magyar és magyar–ukrán kétnyelvűség Kárpátalján

A kárpátaljai magyar–ukrán kétnyelvűség tipologizálásával Rot Sándor próbálkozott meg először, leszögezve, hogy „mindkét etnikai tömb határ menti sávján, a nyelvjárásszigeteken, valamint azon településeken, ahol vegyes ukrán–magyar lakosság van, magyar–ukrán, valamint ukrán–magyar szociális részleges vagy teljes kétnyelvűséggel találkozunk” (Rot 1967a: 188). Ő a következő kétnyelvűségi típusokat különítette el: (a) szociális részleges magyar–ukrán kétnyelvűség; (b) szociális részleges ukrán–magyar kétnyelvűség; (c) szociális teljes magyar–ukrán kétnyelvűség; (d) szociális teljes ukrán–magyar kétnyelvűség. Azonban a négy csoport valójában csak kettőt takar, mivel az a), c) illetve a b), d) típusok jellege azonos, s csak az érintett etnikumok kapcsán térnek el egymástól. Rot felhívja a figyelmet arra is, hogy „a részleges kétnyelvűség esetében az interferáló nyelvek behatolnak egymásba, és az anyanyelven beszélő egyének vagy etnikai csoportok nyelvében spontánul működnek a szomszéd nyelvből jött nyelvi elemek, tipológiai modellek” (Rot 1968a: 261). Ezzel szemben „a teljes kétnyelvűség esetében az interferáló nyelvek behatolnak egymásba, és ezek a kétnyelvű egyének vagy etnikai csoportok spontánul váltanak át az egyik nyelvről a másikra” (Rot 1967a: 189). A keleti szláv és a magyar kölcsönhatás eredményének tanulmányozása során Rot Sándor (1967b; 1973a, b, c) arra a következtetésre jutott, „hogyan a nyelvi interferencia dinamikája, hatékonysága, a nyelvi szintekbe való behatolás mértéke a nyelvek genealógiai

és tipológiai alkatától, a nyelvi kontaktusok típusától, intenzitásától, időtartamától és más extern és intern nyelvi tényezőktől függ” (Rot 1975: 425). Véleménye szerint nem fér kétség ahhoz, hogy a XII. századtól kezdve Kárpát-Ukrajnában intenzív marginális és intraregionális nyelvi kontaktusok léteztek, melyek során mind a magyar, mind az ukrán nyelv hatással volt egymásra. Ugyanakkor megjegyzi azt is, hogy a XIV. század óta különböző formákban létező nem marginális orosz–magyar kapcsolatok a Tanácsköztársaság idején érték el a legnagyobb intenzitást (Rot 1968b: 40–41).

2. A kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv lexikai elemeinek vizsgálatáról

Az anyaországi nyelvjáráskutatás politikai korlátok miatt nem terjedt ki a határon túli területekre. A kárpátaljai magyar nyelvjárások vizsgálata így a helyi nyelvészekre hárult. Ugyanakkor ezt jelentős mértékben megnehezítette az intézményi háttér hiánya, s a rájuk is nehezedő politikai nyomás. Evégett egészen 1960-as évek derekáig, vagyis az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének a megnyitásáig lényegében nem is folytak a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot érintő tudományos kutatások (Csernicskó 1998: 19–20). A kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv lexikai elemei elsőként néhány nyelv-művelő célzatú szószeretet formájában kerültek rögzítésre. Ilyen nyelv-művelő szószeretet volt például Drávai Gizella *Nyelvrosta. Így mondjuk, de mondjuk így* című írása, melyben közel száz mondatba foglalt orosz és ukrán kölcsönszót közölt szembeállítva magyar standardbeli megfelelőjükkel (Drávai 1969).

Rot Sándor a Kárpát-Ukrajnában érvényesülő magyar–ukrán, ukrán–magyar kétnyelvűségi kapcsolatok elemzése során az egyes nyelvi szinteket külön-külön is megvizsgálja. A lexikai szintet ért ukrán hatást néhány spontánul idézett szóval példázza, megjegyezve, hogy a felsorolás még hosszasan folytatható lenne (Rot 1967a: 189, 1968a: 255–256). Hasonló jellegű felsorolást közöl Petro Lizanec *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok. A kárpátontúli ukrán nyelvjárások alapján* (1970: 38–39) című munkája is.

Fodó Sándor épp e munkák kapcsán jegyzi meg, bár Rot Sándor és Lizanec Petro munkájának sem elsődleges célja a magyar nyelvjárások vizsgálata, de igencsak sajnálatos, hogy lemondva a „felsorolt szavak tudományos tárgyalásáról, a vélemények és az idevágó irodalom idézéséről minden magyarázat és etimologizálás nélkül” közlik szójátékukat, főleg mivel több szót is tévesen sorolnak az ukrán eredetű szavak közé. Tanulmányában több, Lizanec és Rot által szláv eredetűnek vélt szó kapcsán is igazolja azok téves etimológiáját (Fodó 1973: 42). Fodó Sándor kutatásai elsősorban a Felső-Tisza-vidékének magyar nyelvjárásaira korlátozódtak. Ezen belül azonban igen szerteágazó vizsgálatokat végzett. Foglalkozott például a terület szláv eredetű földrajzi terminológiájával (1971) a juhtenyésztés (1977), a szövés (1978), illetve az erdőszet (1982) szókincsében meghonosodott szlavizmusok vizsgálatával is. Egy korábbi tanulmányában (1972) Visk és Técső nyelvjárása alapján készít egy 50 szóból álló kiegészítő listát Kniezsa István (1955) munkájához. Szójátékja olyan szavakat tartalmaz, melyek Kniezsa

munkájában: 1. nem szerepelnek; 2. más a jelentésük; 3. más a hangalakjuk; 4. eredetük megítélése szerinte eltér a Kniezsa által rögzített etimológiától (Fodó 1972: 259–260). A *Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban* c. tanulmányában a kárpátaljai magyar nyelvjárásokról és az ezeket érintő nyelvészeti kutatásokról adott rövid ismertetést követően egy 31 szócikkből álló szótári adatállományt tár az olvasó elé (Fodó 1973: 43–52).

Kótyuk Istvánnak az ungi magyar nyelvjárás vizsgálatával foglalkozó kutatásai (1965, 1969, 1972 stb.) az Ungvári Állami Egyetemen *Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai* címmel 1974-ben megvédett kandidátusi értekezésével teljesedtek ki (nyomtatásban: Kótyuk 2007). E munka tematikájában és jellegében még ma is egyedülének számít, hiszen a megírás és a nyomtatásban való megjelenés között eltelt közel 30 év alatt sem született e témakörben hasonló terjedelmű és színvonalú munka. Az orosz nyelvű disszertációban a szerző az Ungvári járás 18 településén gyűjtött ukrán nyelvi kölcsönzések részletes etimológiai elemzését adja. A szerző által megvizsgált 247 elem közül 78 megtalálható Kniezsa István *A magyar nyelv szláv jövevényszavai* című munkájában is. Ám Kniezsa István a vizsgált 78 lexikai elem közül 33-at szlovák, míg 7-et ismeretlen eredetűnek tekint, melyek nagy valószínűséggel az ukránból kerültek át az ungi magyar nyelvjárásokba. Ugyanakkor közel 300 lexikai elem maradt feldolgozatlanul, melyről csak további részletes kutatás révén lehetne megállapítani, hogy melyik nyelvből is került át az ungi magyar nyelvjárásba.

Perduk János a kender megmunkálásának terminológiáját vizsgálja a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. Kutatásai során kitér az ott használatos szláv eredetű lexikai elemek vizsgálatára is (Perduk 1982).

Györke Magdolna a kárpátaljai magyar nyelvjárások öltözködéssel kapcsolatos szókincsrétegét vizsgálta. Kutatásai során külön is foglalkozott a kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv eredetű ruhaneveivel (Györke 1979, 1982), s arra a következtetésre jut, hogy csak kevés olyan ruhanév használatos a kárpátaljai magyarok körében, melyek hiányoznának az anyaországi nyelvváltozatokból. Az ilyen ruhanévek általában ukrán vagy orosz átvételek, s többségük 1945 után került meghonosodásra (Györke 2002). A *kárpátaljai magyar szaknyelvek* c. tanulmányában a melegházi gazdaságok, a cipészek, a gyertyakészítők, és a diákság nyelvhasználatában meghonosodott szláv elemeket mutatja be néhány példával illusztrálva (Györke 1991: 70–71).

Lizanec Péter munkáiban annak ellenére, hogy ő a szláv–magyar két-nyelvűségi kapcsolatokat elsősorban a kárpátaljai ukrán/ruszin nyelvjárások lexikai hungarizmusai felől vizsgálja, rendre megtalálhatók a kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv kölcsönszavaiból összeállított szólisták is (Lizanec 1987: 10–11, 1993: 53–55). Ugyancsak az ő nevéhez kötődik a kárpátaljai magyar nyelvet ért szláv hatások kutatásának egyik jelentős eredménye, nevezetesen az általa szerkesztett háromkötetes *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza* (Lizanec 1992, 1996, 2003), mely a magyar nyelvjárási elemek mellett közel kétszáz szláv eredetű kölcsönszót is feltérképezett.

Csernicskó István a kétnyelvűség külső jeleiként értékeli a nyelvhasználatban felfedezhető másodnyelvi jelenségeket, melyeket számos példával illusztrálva a lexikális és morfológikus hatás csoportjaként különít el (Csernicskó 1995: 139–144). A Csernicskó István és Beregszászi Anikó szerzőpáros által írt *...itt mennyit ér a szó?* című kötet *Kárpátaljai szójegyzéke* „azokat a kárpátaljai magyar szavakat és szójelentéseket tartalmazza, amelyek 'kárpátaljai magyar' megjelöléssel bekerültek a Magyar értelmező kéziszótár átdolgozott, 2003-ban megjelent kiadásába” (Beregszászi&Csernicskó 2004: 137–138). E szavak többsége a szláv nyelvekből kölcsönzött jelentésbővüléssel jött létre.

Borbély Edit tanulmányában (2000) 120 a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban meghonosodott orosz és ukrán eredetű betű- és mozaikszót, valamint rövidítést adtol.

Márku Anita a kárpátaljai magyar fiatalok kommunikációs stratégiáinak vizsgálata során természetesen a kölcsönzavak használatát is érinti (Márku 2004). A 2008-ban megjelent monográfiájában közöl egy 82 szót tartalmazó kölcsön-szólistát is, melynek elemeit az általa készített interjúkból gyűjtötte ki (Márku 2008: 80–84).

Gazdag Vilmos a Beregszászi járás településein készített irányított beszélgetések hanganyagait vizsgálta meg, s gyűjtötte ki belőlük az elhangzott orosz/ukrán lexikai elemeket. Az adatolt szavakat a vizsgált interjúkból vett példamondatokkal illusztrált értelmező-etimológiai szótári-adatállomány keretében adja közre, egyidejűleg elvégezve azok eredet szerinti, szófaji és fogalomköri csoportosítását is (Gazdag 2010a, b; 2012). A kutatások eredményeinek összefoglalásaként megvédett doktori értekezése 2021-ben önálló monográfiaként került kiadásra (Gazdag 2021).

3. A kárpátaljai ukrán (ruszin) nyelvjárások hungarizmusainak vizsgálatáról

A kárpátaljai ukrán nyelvjárások hungarizmusai kutatásának több évszázados múltja van. Két szinten történtek a vizsgálatok: az egyik a nyelvjárásokra irányult, a másik az írott szövegekre.

2003-ban napvilágot látott Dóhovics Bazil addig majd 170 éven át kéziratban lévő korszakalkotó munkája: *„Kijegyzése azon szóknak, amellyek hason hangzatúak v[agy] és érteményűek is mind a magyar, mind az orosz nyelvben”*. A Dóhovics Bazil által elemzett 378 szóból közel 240 szlavizmus. A szerző minden szláv szó mellé 'Ө' jelet tesz, ami azt jelenti: orosz. Magyar jövevényszavak is nagy mennyiségben szerepelnek közöttük, számuk meghaladja a hatvanat a kárpátaljai „orosz” nyelvben (azaz a kárpátaljai ukrán nyelvjárásokban).

Csopey László *„Magyar szók a rutén nyelvben”* (1881) című tanulmányával elkezdődött a magyar–szláv nyelvi kapcsolatok kutatása – állapította meg Mokány Sándor (1966: 6). Az írásában Csopey László (1881: 294) megjegyzi, hogy 537 magyar eredetű szót talált Kárpátalja rutén nyelvjárásaiban, s „a népi nyelvben a magyar elemek felvétele még folyvást tart...”. A cikk végén 27 állatnevet sorol fel, amelyek az ukrán nyelvjárásokban magyar eredetűek.

Csopey László elsőként figyelt fel a kárpátaljai ukrán nyelvjárásokban meghonosodott magyar szavak magán- és mássalhangzó-szubsztitúciójára. Két évre rá, 1883-ban látott napvilágot Csopey László mindmáig lexikográfiai érdekességnek számító *Rutén–magyar szótára* húszezer szócíkkel.

Bonkáló Sándor 1916-ban megjelent tanulmánya 23 hungarizmust elemez nyelvföldrajzi adatokkal és hangtani variánsokkal, a hangsúlyt, illetve az elemzett szó genitivus singularis alakját is közli. A szerző meggyőződése, hogy a magyar ruténok nyelvében körülbelül 2000 magyar jövevényszó van (Bonkáló 1916: 465). Az írott szövegek magyar elemeinek kutatásával először Bonkáló Sándor foglalkozott a *Magyar elemek a rutén irodalomban* című 1934-ben megjelent tanulmányában, felhívva a kutatók figyelmét arra, hogy a rutén irodalmi- és nyelvemlékek tanulmányozása során milyen kincs vár kiaknázásra. A szerző meggyőződése, hogy a legtöbb magyar szót a XVI–XVIII. században vették át a rutének. A *kárpátalji rutén irodalom és művelődés* című (1935) munkájában választ ad arra a kérdésre, hogy milyen oknál fogva hatott a magyar a „rutének” nyelvére:

A földrajzi viszonyok fontos következménye volt, hogy nemcsak a más völgyekben lakó testvéreiktől, hanem a Kárpátok északi oldalán lakó fajtestvéreiktől is elszakadtak s századokon át alig érintkeztek velük. Ám annál sűrűbben érintkeztek a magyarsággal s ennek folytán idővel a külföldi ruténektől sokban eltérő, hungarizmusoktól átítatott nyelvre s egyben-másban eltérő műveltségre tettek szert. Csaknem önálló néptörzsre fejlődtek, melynek nyelve, világfelfogása ma már jelentékenyen eltér az ukránok nyelvétől és világfelfogásától” (Bonkáló 1935: 8).

Hodinka Antal sokáig ismeretlen kézírata, amelynek címe *Ruszin-magyar ige-tár* (pontos címe „Глаголиця. Сбирка всіхъ глаголовъ пудкарпатско-русинського языка. Собравъ, упорядивъ и передословіе написавъ Тоній Романувъ”) Ungvár, 1922-es dátummal (kiadva Nyíregyháza, 1991) összképet nyújt a XIX. végi – XX. század eleji ruszin nyelv helyzetéről. Hodinka Antal célja elsősorban az volt, hogy összegyűjtse a ruszin nyelv igeállományát (mintegy 7500 ige és több mint 600 igeváltozat található), amely elősegíti a ruszinok irodalmi nyelvfejlődését.

Ivan Pan’kecyč a Pidkarpats’ka Rus’ ukrán nyelvjárásait vizsgálva először az erős idegen nyelvi hatásról tesz említést (1938: 13), később a magyar nyelvi hatásra tért ki (uo. 26). A szerző megjegyzi, hogy azokban a régiókban, amelyek a magyar etnikai területtel határosak, az erősebb magyar nyelvi hatás a jellemző.

A. Stankanyneс *Мада́ри́зми в украї́нській мові́ на Закарпатті́* (Magyar szavak az ukrán nyelvben Kárpátalján) (1938: 333) a következőt írja: „A magyarok többéves uralkodása alatt Kárpátalján lassan és észrevétlenül számos magyar szó került az ukrán nyelvbe”. Ennek a folyamatnak három fő okát különbözteti meg: 1. a hivatalok; 2. a hétköznapi élet; 3. az iskola (uo. 333). Megállapítása szerint a legnagyobb hatást az iskola gyakorolta, mivel 1879-ben minden iskolában

kötelező volt a magyar nyelv oktatása (uo. 334). A. Stankanyec Munkács környékéről 102 magyar eredetű szót gyűjtött össze.

Dezső László az ötvenes évek első felében kezdte gyűjteni a kárpátaljai ukrán írásbeliség magyar elemeit. 1958-ban írt tanulmányában a XVI–XVIII. századi kárpátukrán nyelvelmékek magyar jövevényszavai fonetikai jelenségeit mutatja be (1958: 75–94). A magyar jövevényszavakkal kapcsolatban Dezső László (1958: 75) fontos időbeli következtetésre jut: a magyar jövevényszavak többsége a kárpátaljai ukrán nyelvjárásokba a XVI–XVIII. században került. Egy részük viszont még az ómagyar és közép-magyar korban is bekerülhetett az említett nyelvjárásokba. A *XVI–XVIII. századi kárpátukrán nyelvelmékek magyar jövevényszavai* című monográfia összesítő munka, amelyben a szerző (1989: 3) körülbelül ötszáz hungarizmust gyűjtött össze, felhívva az olvasók figyelmét arra, hogy a XVI–XVIII. századi kárpátukrán nyelvelmékek magyar elemeinek száma ennél jóval több.

Josyp Dzendzelivskij (1958, 1960, 1993) háromkötetes *Nyelvatlasz*ának anyagában számos magyar jövevényszót közöl nyelvföldrajzi vizsgálatai alapján.

A galíciai ukrán nyelvjárás hungarizmusaira elsőként Balczy Emil hívta fel a figyelmet *О некоторых венгерских заимствованиях в украинском языке (венгерские заимствования в произведениях Н. Л. Устияновича)* (1963: 337–386) című tanulmányában. A szerző a galíciai–magyar kapcsolatok kezdetét a fejedelmi Rus’ korszakától számítja. A szerző megjegyzi, hogy a magyar jövevényszavak megtalálhatók még J. Fed’kovič, L. Martovyč, I. Franko, O. Kobyl’ans’ka, M. Čeremšyna, P. Kozl’an’uk műveiben egyaránt (uo. 337).

A Felső-Borzsa-vidéki nyelvjárások magyar eredetű szuffixumait kutatta Vasil’ Nimčuk (1963: 79–88). A m. eredetű -os, -as, -ság, -ász szuffixumok használatát vizsgálja, amelyek nem csak a magyar eredetű szavak képzőiként funkcionálnak, de gyakran az ukrán szavakhoz is csatlakoznak.

Vasyl’ Oros (1964) a kárpátaljai Huszti járáshoz tartozó Visk falu szókincsét vizsgálva megállapította, hogy a kölcsőnelemek között legtöbb a magyar eredetű. Az általa felsorolt 13 pontban elemzi a kölcsönszavak használati szféráját, gyakoriságát, egyesek archaizálódását, fonetikai és morfológiai jellegzetességeit, 2 pontban pedig felvázolja a viski magyar nyelvjárás szláv elemeit, azon belül az ukrán nyelvi hatást. Vasyl’ Oros felhívta a figyelmet arra, hogy egyes kölcsönszavak az írott forrásokból kerültek a kárpátaljai ukrán nyelvjárásokba (Oros 1964: 41).

Petro Lizanec leginkább a Kárpátalja területén élő ukránok beszélt nyelvében vizsgálta a magyar elemek előfordulását. Négy tanulmányt szentelt az irodalmi művekben meghonosodott, főként bukovinai és kárpátaljai írók által használt lexikai hungarizmusok feltárásának (vö. Lizanec 1964: 37–48, 1965a: 51–55, 1965b: 71–75, 1966: 106–111).

A magyar jövevényszavak vizsgálatának a máramarosi ukrán nyelvjárásokban több hasznos és úttörő munkát szentel Mokány Sándor. Vizsgálatai a máramarosi ukrán nyelvjárás magyar jövevényszavainak feltárása irányultak (1966; 1977:

100–124). Az ukránba átkerült magyar kölcsönszavak vizsgálata terén egy kandidátusi disszertáció látott napvilágot: *Венгерские заимствования в марамо́рошском украинском диалекте Закарпатской области* (A kárpátaljai máramarosi ukrán nyelvjárás magyar jövevényszavai) Mokány Sándor tollából (1966). A disszertáció téziseiben Mokány Sándor megindokolja a témaválasztást, kiemelve azt a fontos tényezőt, hogy a magyar nyelv mély nyomokat hagyott a kárpátaljai ukránok szókincsében, ezzel ellentétben a téma tudományos kutatása csak gyerekcipőben jár.

A XX. század második felétől számos etimológiai vizsgálat is napvilágot látott, amelyek kutatási tárgyát a kárpátaljai ukrán nyelvjárások magyar jövevényszavai képezték (vö. Balczyk 1957: 223–233; Mokány 1969: 61–62; 1970: 281–285; 1971: 45–46; Lizanec 1979: 241–246).

A magyar hatás nyomott hagyott a kárpátaljai ukrán személynevek állományán is. Pavlo Čučka több tanulmányában is vizsgálja e kérdést (vö. 1965: 33–36; 1966: 169–181). A 2005-ben megjelent 753 oldal terjedelmű *Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник* (A kárpátaljai ukránok családnevei. Történeti-etimológiai szótár) több évtizedes munka eredménye, amely több mint 11500 családnevet tartalmaz.

A magyar–kárpátukrán nyelvi interferencia a zoonimikon terén is megmutatkozott. Mihajlo S’usko több tanulmányt is szentelt e téma vizsgálatának (Сюсько 1982: 97–109; 1990: 39–41). A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a kárpátaljai ukrán régió gazdag és szerteágazó zoonimikon rendszerében észlelhető az ukrán–magyar, ukrán–román, ukrán–lengyel, ukrán–szlovák stb. interferencia.

Udvari István munkássága az egyik legfontosabb a kárpátaljai népnyelvű irodalom hungarizmus-kutatása tekintetében (vö. Udvari 1997a: 255–267; 1997b: 423–436; Udvari 1997c: 425–434; 2006: 483–488). Udvari István a 90-es évek elejétől kezdett el foglalkozni a kárpátaljai ruszin népnyelven írott művek hungarizmusával. Elsőként irányította a nyelvészek figyelmét a kárpátaljai ukrán (általa leggyakrabban ruszinnak nevezett) népnyelven írott művek, szótárak hungarizmusaira. Az ukrán tudományos világ számára értéktelen népnyelvű irodalomra ő figyelt fel elsőként, felbecsülte irodalmi, de leginkább nyelvészeti értékét és a tudományos kutatások tárgyává tevését javasolta, elvégezve az első legfontosabb lépéseket.

Az utóbbi években a témakör kapcsán elsősorban Bárány Erzsébet munkássága révén születnek új (2009, 2017 stb.), illetve tudománytörténeti (2016, 2018 stb.) szempontokat is figyelembe vevő munkák. Ezeket a szerző a 2021-ben napvilágot látott *Hungaro-Ucrainica. Magyar–ukrán kapcsolatok: nyelvi interferenciák és nyelvészeti kapcsolatok* [*Hungaro-Ucrainica. Угорсько-українські зв’язки: мовна інтерференція і мовознавчі контакти*] című ukrán nyelvű monográfiájában foglalta össze.

4. Összefoglalás

Jóllehet, egy ilyen jellegű munka nem nyújthat teljes körű képet a kárpátaljai ukrán–magyar és magyar–ukrán kétnyelvűségi helyzettel és az e helyzet nyomán meghonosodott kölcsönszókutatás eredményeivel foglalkozó szakirodalom történetét illetően, de összegzésként annyit mindenképp megállapíthatunk, hogy a magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok, illetve a nyelvi interferencia tanulmányozása gazdag irodalommal rendelkezik. Számos tanulmány és monográfia látott napvilágot, a legtöbb a XX. század második felében. Az is jól megmutatkozik, hogy az általunk áttekintet időszakban a nyelvészek figyelme elsősorban a nyelvjáráásokra orientálódott.

Felhasznált irodalom

- Baleczky, E. 1957. = Балецкий Э., Из наблюдений над значением и распространением слова *d'ug*. *Studia Slavica* 3 223–233.
- Baleczky, E. 1963. = Балецкий Э. О некоторых венгерских заимствованиях в украинском языке. *Studia Slavica* IX. 337–386.
- Bárány, E. 2009. = Барань, Є. Лексичні гунгаризми у творах українських письменників Закарпаття. *Українська Мова* 2009/2. 56–69.
- Bárány, E. 2016. = Барань, Є. Ласло Деже – дослідник української діалектології. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 61: 2. 387–396.
- Bárány, E. 2017. Magyar szavak az óukránban. In: Csehily, J.&Végvári, V.&Wolosz, R. (eds.) *A magyar-szláv kapcsolatok: múlt és jelen című nemzetközi tudományos konferencia tanulmánykötete*: Pécs, 2016. október 13–14. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem BTK Szláv Filológia Tanszék. 27–35.
- Bárány, E. 2018. Bonkáló Sándor – az ukrán nyelv kutatója, dialektológus, néprajzkutató. In: Karmacs, Z.&Máté, R. (eds.) *Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben*. Ungvár, Ukrajna: RIK-U Kiadó. 122–131.
- Bárány, E. 2021. = Барань, Є. *Hungaro-Ucrainica. Угорсько-українські зв'язки: мовна інтерференція і мовознавчі контакти*. ТОВ «РІК-У», Ужгород.
- Beregszászi, A.&Csernicskó, I. 2004: Kárpátaljai szójegyzék (az ÉKSz.²-ben megjelent kárpátaljai szavak és szójelentések). In: *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Ungvár: PoliPrint. 137–138.
- Bonkáló, S. – Bonkáló, A. 1916. Beiträge zur ukrainischen Wortforschung. *Archiv für Slavische Philologie*. Band XXXVI. Berlin. 464–475.
- Bonkáló, S. 1934. Magyar elemek a rutén irodalomban. In: Beke, Ö.&Benedek, M.&Turóczi-Trostler, J. (eds.) *Emlékkönyv Balassa Józsefnek* Budapest. 42–45.
- Bonkáló, S. 1935. *A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés*. Pécs. Egyetemi könyvkiadó.
- Borbély, E. 2000. Adalék a lexikai kölcsönzés kutatásához. In: *Jubileumi kötet Lizanec Péter professzor 70. születésnapjára*. Ungvár. Ungvári állami egyetem magyar filológiai tanszék hungarológiai központ. 113–119.
- Čučka, P. 1965. – Чучка П. П. Про угорські імена в українських говорах Закарпаття. *Тези доповідей до XIX наукової конференції. Серія мовознавча*. Ужгород. 33–36.

- Čučka, P. 1966. – Чучка П. П. О венгерских антропонимах и зоонимах в украинских говорах Закарпатья. *Вопросы финно-угорского языкознания*. Москва. 169–181.
- Čučka, P. 2005. – Чучка П. П. *Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник*. Львів.
- Csernicskó, I. 1995. A kárpátaljai magyarság és a kétnyelvűség (1945–1993). In: Kassai, I. (ed.) *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Budapest. MTA Nyelvtudományi Intézete. 129–145.
- Csernicskó, I. 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csopey, L. 1881. Magyar szók a rutén nyelvben. In: *Nyelvtudományi közlemények* XVI. 1881. 270–294.
- Csopey, L. 1883. *Rutén–magyar szótár. Русько мадярський словарь*. Budapest. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda.
- Dezső, L. 1958. – Дژه Л. К вопросу о венгерских заимствованиях в закарпатских памятниках XVI–XVIII вв. *Studia Slavica* IV. 71–96.
- Dezső, L. 1989. *A XVI–XVIII. századi kárpátukrán nyelvm emlékek magyar jövevényszavai*. Budapest. Akadémiai Kiadó.
- Dóhóvics, B. 2003. *Kijegyzése azon szóknak, amelyek hason hangzatuak v[agy] és értelményűek is mind a magyar, mind az orosz nyelvben*. [Про слова, які звучанням або ж і значенням подібні в угорській та руській мовах]. In: Дзендзелівський Й., Сак Ю., Штернберг Я. (eds.) *Василь Довгович — зачинатель досліджень угорсько-українських та угорсько-російських лексичних сходжень*. Ужгород. Гражда.
- Drávai, G. 1969. Nyelvrosta. Így mondjuk, de mondjuk így. In: *Kárpáti Kalendárium*. Uzshorod. Kárpáti Könyvkiadó. 65., 91., 135.
- Dzendzelivskij, J. 1958, 1960, 1993. – Дзендзелівський Й. О. *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР*. Частина I–III.
- Fodó, S. 1971. – Фодо, Ш. Славянские заимствования в географической терминологии венгерских говоров района Верхней Тисы. In: *Труды по русской и славянской филологии. Т. XIX. Серия лингвистическая*. Ученые записки Тартуского государственного университета. Выпуск 275. Тарту, 84–96.
- Fodó, S. 1972. – Фодо, Ш. Некоторые данные о славянских заимствованиях в двух венгерских говорах Закарпатья (район Верхней Тисы) In: *Карпатская диалектология и ономастика*. Москва. Издательство Наука. 258–276.
- Fodó, S. 1973. Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In: *Magyar Nyelvjárások* 19. kötet/1973, 41–52.
- Fodó, S. 1977. – Фодов, Ш. Л. Наблюдения над овцеводческой терминологией венгерских говоров района Верхней Тисы. In: *Исследование финно-угорских языков и литератур в их взаимосвязях с языками и литературами народов СССР* (Тезисы докладов Всесоюзного научного совещания финно-угроведов) 27–30 октября. Ужгород, 79–80.
- Fodó, S. 1978. – Фодов, Ш. Л. До питання про українські елементи в угорській ткацькій термінології. In: *Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови*. Ужгород. Тези доповідей. 190–191.
- Fodó, S. 1982. – Фодов, Ш. Л. Українські запозичення в галузі лісорубської термінології в угорських говорах р-ну Верхньої Тиси /говірки Вишкова й Тячева/.

- In: *Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами*. Ужгород. Тези доповідей. 146–147.
- Gazdag, V. 2010a. Szláv eredetű lexikai elemek a Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban (Kárpátalja, Ukrajna). In: *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig*. Fábri, I.&Kötél, E. (eds.) Budapest. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. 124–160.
- Gazdag, V. 2010b. Másodnyelvi elemek a Beregszászi járás (Kárpátalja) magyar nyelvjárásaiban. In: Kozmács, I.&Vančóné Kremmer, I. (eds.) *Közös jövőnk a nyelv I. Nyelvtudomány és pedagógia, Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért*. Nyitra. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. 109–130.
- Gazdag, V. 2012a. Másodnyelvi elemek a kárpátaljai Beregvidék magyar lakosságának nyelvhasználatában. In: Bárdosi, V. (ed.) *A szótól a szövegig az MTA Modern Filológiai Társasága tudományos konferenciájának előadásai Budapest, 2011. jún. 21–22*. Budapest. Tinta Kiadó Budapest. 75–86.
- Gazdag, V. 2021. *Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban*. Törökbálint. Termini Egyesület.
- Györke, M. 1979. – Дэрке М. Славянизмы, связанные с названиями одежды в венгерских говорах Ужгородского района Закарпатской области УССР. In: *Тезисы докладов XVI всесоюзной конференции финно-угроведов*. Сыктывкар. 101–102.
- Györke, M. 1982. – Дэрке М. Славянизмы в названиях женской одежды в венгерских говорах Закарпатья. In: *Лексика української мови її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами*. Ужгород. Тези доповідей. 126–127.
- Györke, M. 1991. A kárpátaljai magyar szaknyelvek. In: *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében* Budapest. Széchenyi Társaság és Pszicholingva Nyelviskola. 70–71.
- Györke, M. 2002. – Дерке Магдалина. *Назви одягу в угорських говорах Закарпаття*. Ужгород Кандидатська дисертація. Ужгородський національний університет.
- Hodinka, A. 1922. *Ruszin–magyar ígetár. Szerk. és kiadásra előkészítette Udvari István*. Nyíregyháza, Görögkatolikus Hittudományi Főiskola. 1991.
- Kniezsa, I. 1955. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. I. k. 1–2. Akadémia Kiadó. Budapest.
- Kótyuk, I. 1965. – Ковтюк С. Славянские заимствования в бытовой лексике венгерского говора Ужгородского района. In: *Тези доповідей та повідомлення до XIX наукової конференції. Романо-германська та угорська філологія*. Ужгород. 73–77.
- Kótyuk, I. 1969. – Ковтюк С. Славянизмы в венгерском говоре с. Ратовцы Ужгородского района. In: *Всесоюзная конференция по финно-угроведению. Тезисы докладов и сообщений*. Йошкар-Ола. 40–42.
- Kótyuk, I. 1972. – Ковтюк С. Украинизмы в венгерском говоре низовья реки Уж Закарпатской области (лексика, связанная с названиями физических и психических особенностей человека). In: *Вопросы советского финно-угроведения. Языкознание*. Саранск, 115–117.
- Kótyuk, I. 2007. – Ковтюк И. Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. Ниредьхаза. Под редакцией и с предисловием А. Золтана.
- Lizanec, P. 1964. – Лизанец П. М. До питання про мадьяризми в українській мові (На матеріалі творів О. Кобилянської). *Тези доповідей та повідомлення до наукової*

- конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження О. Ю. Кобилянської. Ужгород. 37–48.
- Lizanec, P. 1965a. – Лизанець П. М. Лексичні мадяризми в художніх творах О. Духновича. *Літературна та педагогічна спадщина О. Духновича. Тези доповідей та повідомлень до наукової сесії, присвяченої 100-річчю з дня смерті О. Духновича*. Ужгород. 51–55.
- Lizanec, P. 1965b. – Лизанець П. М. Діалектизми-мадяризми та їх стилістичні функції в романі М. І. Томчанина „Жменяки”. *Тези доповідей до XIX наукової конференції. Серія мовознавча*. Ужгород. 71–75.
- Lizanec, P. 1966 – Лизанець П. М. Лексичні мадяризми та їх стилістичні функції у новелах М. Томчанина. – Розвиток української радянської новели. *Тези доповідей до міжвузівської наукової конференції*. Ужгород. 106–111.
- Lizanec, P. 1970. – Lizanec Petro: *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyagai alapján)*. Egyetemi jegyzet. Uzshorod. USZSZK Felső- és Szakközépoktatásügyi Minisztériuma – Uzshorodi Állami Egyetem.
- Lizanec, P. 1979. – До етимології слів «бадор» і «газда» в українських говорах Закарпаття. *Studia Slavica XXV*. Budapest. 241–246.
- Lizanec, P. 1987. – P. N. Lizanec: Украинско-венгерские межязыковые (междиалектне) связи. *Hungarian Studies, a Journal of the International Association of the Hungarian Studies*, Volume 3. Number 1–2. 1–17.
- Lizanec, P. 1992. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza I. kötet*. Budapest. Akadémiai Kiadó.
- Lizanec, P. 1993. – Lizanec Petro Ukrán valamint orosz elemek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In: *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*. Ungvár–Budapest. Intemix Kiadó. 50–56.
- Lizanec, P. 1996. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza II. kötet*. Ungvár. Patent Nyomdaipari Vállalat.
- Lizanec, P. 2003: *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza III. kötet*. Ungvár–Debrecen. Ethnica Kiadó.
- Márku, A. 2004. Kölcsönszók használata a kárpátaljai magyar fiatalok körében. In: Beregszászi, A. & Csernicskó, I. (eds.) *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár. PoliPrint. 44–55.
- Márku, A. 2008. *Érvényes történetek Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében*. Monográfia. Rákóczi-füzetek XLVIII. Ungvár – Beregszász. PoliPrint Kft. – KMF.
- Мокань, S. 1966. = Мокань А. А. *Венгерские заимствования в мараморошском украинском диалекте Закарпатской области* (a kandidátusi disszertáció tézisei). Тарту.
- Мокань, S. 1969. – Мокань А. А. Из истории исследования венгерских заимствований в закарпатских украинских диалектах (О статье и словаре Л. Чопея). *Вопросы финно-угорской филологии*. Ленинград. 49–60.
- Мокань, S. 1970. – Мокань А. А. Замечания к этимологии восточнословацкого и закарпатско-украинского каруга 'ворота'. In: *Советское финно-угроведение VI*. Таллин. 281–285.
- Мокань, S. 1971. – Мокань А. А. К этимологии закарпатско-украинского (мараморошского) ху-тар. *Советское финно-угроведение VII*. Таллин. 45–46.

- Mokány, S. 1977. – Мокань А. А. Лексические унгаризмы в мараморошских украинских говорах. *Вопросы финно-угорской филологии*. Ленинград. Выпуск 3. 100–124.
- Nyímtűk, V. 1963. – Німчук В. В. З іншомовних запозичень у закарпатських верхньонадборжавських говірках. *Дослідження з мовознавства*. Київ. 79–88.
- Oros, V. 1964. – Орос В. І. До питання українсько-угорських мовних контактів. In: *Тези доповідей та повідомлення міжвузівської конференції з питань теорії та методики викладання іноземних мов* (грудень 1964). Ужгород. 40–43.
- Ран'кевич, І. 1938. – Панькевич І. *Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних облатсей* (3 приложенням 5 діалектологічних мап). Прага. Част. I. Звучня і морфологія.
- Perduk, J. 1982. – Пердук И. Славянские заимствования, связанные с обработкой конопли в венгерских говорах Ужгородского района. In: *Лексика української мови її зв'язках з сусідними слов'янськими і неслов'янськими мовами*. Ужгород. Тези доповідей. 138–139.
- Rot, S. 1967a. – Rot, A. Magyar–ukrán és ukrán–magyar kétnyelvűség Kárpát-Ukrajnában. *Magyar Nyelvőr* 91. évf. 2. sz. 185–191.
- Rot, S. 1967b. – А. М. Рот. Особенности взаимодействия языков и диалектов Карпатского бассейна и венгерско-украинская языковая интерференция. *Studia Slavica* XIII. 247–268.
- Rot, S. 1968a. – Rot Alexander. *A magyar nyelv fejlődése. A magyar keleti szláv nyelvi kapcsolatok*. Kijev–Uzsgorod. Ragyanszka Skola.
- Rot, S. 1968b. – Rot A. M. A magyar nyelv keleti szláv jövevényszavai fonológiai meghonosodásának kérdései. *Magyar Nyelv* 64. évf. 1. sz. 38–47.
- Rot, S. 1973a. – Рот А. М. *Венгерско-восточнославянские языковые контакты*. Будапешт.
- Rot, S. 1973b. – А. М. Рот. *Особенности взаимодействия языков и диалектов Карпатского ареала*. Ужгород. Ужгородский гос. университет.
- Rot, S. 1973c. – А. М. Рот. Структурно-типологические особенности языков и диалектов карпатского ареала и проблемы языкового родства. In: *Симпозиум по проблемам карпатского языкознания /24-26 апреля 1973 г./*. Тезисы докладов и сообщений. М.: Издательство Наука. 46–48.
- Rot, S. 1975. A kárpátizmusok és a magyar jelentéstan nyelvtipológiai jelenségei. *Magyar Nyelv* 71. évf. 4. sz. 424–432.
- Sius'ko, M. 1982. – Сюсько М. І. Наслідки міжмовних та міждіалектних взаємодій в українському зооніміконі району Карпат. *Дослідження лексики і фразеології говорів українських Карпат*. Ужгород. 97–109.
- Sius'ko, M. 1990. – Сюсько М. І. Украинско-венгерское взаимодействие в зоонимии (отантропонимийные зоонимы). Лизанець П. М. гол. ред. *Acta Hungarica*. 39–41.
- Stankanyets', A. 1938. – Станканинець А. Мадяризми в українській мові на закарпатті. *Рідна мова*. VI. 7–8. Варшава. 333–338.
- Udvari, I. 1997a. Egy ruszin verseskötet magyar lexikai elemei. In: Mihalovics, Á. & Máté, É. (eds.): *Könyv Dezső Lászlónak*. Nyíregyháza. Bessenyei György Tanárképző Főiskola. 255–67.
- Udvari, I. 1997b. A ruszin (kárpátukrán)–magyar együttélés nyelvi tükröződése Dmitro Keselya „Hoszundragosi” című művében. In: Kiss, G. & Zaicz, G. (eds.) *Szavak – nevek*

- szótárak. *Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. Budapest. MTA Nyelvtudományi Intézet. 423–36.
- Udvari, I. 1997c – Удвари И. Языковое отражение русинско-венгерского сожительства. (На основе поэтического тома "Наші співанки"). *Studia Slavica Hungarica*. 42. 425–434.